

AHMET HAMDİ TANPINAR'IN GÖZÜYLE ABDÜLHAK HÂMİD TARHAN

Hilal YURDAKUL KANTARCI^{1*}

ÖZ

Osmanlı döneminde 19. yy. gerek tarihi gerekse edebi açıdan yenileşmede dönüm noktası niteliği teşkil etmektedir. Bu dönemde Osmanlı Devleti hızla dağılma ve parçalanma sürecine girerken yaşanan bu durum pek çok alanda yenileşmeyi zorunlu hale getirmiştir. Tanzimat hareketi ile birlikte yenileşme Osmanlı Devleti'ni Batı medeniyeti dairesine yaklaştırmaya başlamış, bu durum devlet yönetiminde olduğu kadar dil ve edebiyatta da birtakım değişikliklere ve yeniliklere neden olmuştur. Yapılan yenilikler, basının da gelişmesiyle birlikte aydın sınıfın etkinliğini artırmıştır.

Abdülhak Hâmid, dilde şekil ve muhteva açısından meydana gelen değişikliklerin öncülerinden olup bu yönüyle modern Türk edebiyatının kurucularından sayılmaktadır. Doğu ve Batı biçimlerini şiirlerinde ustaca kullanmış ve Türk edebiyatında “Şair-i Azam” olarak tanınmıştır. Tanzimat Döneminde Batılılaşmanın öncül isimlerinden olması yönüyle Ahmet Hamdi Tanpınar'ın özellikle üzerinde durduğu isimlerden biridir. Tanpınar, Hâmid'i yaşadığı çevre, kişisel özellikleri ve içerisinde bulunduğu çalkantılı dönem açısından edebi bir bütünlük içerisinde ele almış ve onu adeta bir romancı titizliğiyle okuyucuya sunmuştur.

Anahtar Sözcükler: *Abdülhak Hâmid Tarhan, Ahmet Hamdi Tanpınar, Edebiyat Tarihi, Yeni-Eski, Doğu-Batı*

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih:

28.02.2019

Kabul edildiği tarih:

14.03.2019

Yayınlanma tarihi:

21.03.2019

Article Info

Date submitted:

28.02.2019

Date accepted:

14.03.2019

Date published:

21.03.2019

ABDÜLHAK HÂMİD TARHAN FROM AHMET HAMDİ TANPINAR'S PERSPECTIVE

ABSTRACT

It's a turning point in the Ottoman Empire in the 19th century. During this period, while Ottoman State was in the process of rapid dissolution and disintegration, innovation in many ways became obligatory. With the Tanzimat movement, innovation has begun to bring the Ottoman Empire closer to western civilization and this situation has led to innovations in the state management, language and literature. These innovations that made has increased effectiveness of enlightened class by developments in press.

Abdülhak Hamid is one of the pioneers of modern Turkish literature and is one of the pioneers of changes in language and form. He used his eastern and western forms in his poems and he became known as the Grand Poet (Şair-i Azam) in Turkish literature. He is one of the names that Ahmet Hamdi Tanpınar choosed because of he is a pioneer of westernization in Tanzimat period.

Tanpınar, has presented Hamid to reader with a novelist meticulousness in his literary integrity in terms of his personal characteristics and environment.

Key Words: *Abdülhak Hâmid Tarhan, Ahmet Hamdi Tanpınar, History of Literature, Old-New, East-West*

*Yüksek lisans öğrencisi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

hilalkantarci34@gmail.com

ORCID: 0000-0002-1290-3464

Giriş

Edebiyat tarihini ele alırken özellikle estetik kaygıyı ve toplumsal olayların edebi eserlerin ortaya çıkmasındaki etkisini öne çıkaran Ahmet Hamdi Tanpınar (1901-1962), Osmanlı'nın son döneminin çalkantılı yüzyılı olan on dokuzuncu yüzyıl Türk edebiyatı tarihini kaleme aldığı metinlerinde Abdülhak Hâmid Tarhan'a (1852-1937) önemli bir yer vermiştir. (Doğramacıoğlu 2010:1014-1031) Türk edebiyatı tarihinin şaheserlerinden olan *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*'nde Recâi-zade Mahmud Ekrem Bey'den (1847-1914) sonra Abdülhak Hâmid'i ele alan Tanpınar, ona diğer birçok edebiyatçıya nispetle daha geniş bir yer vermiştir (1988).

Tanpınar bu eserde Hâmid'in önce hayatını ele almış, daha sonra eserlerine tesir eden çevresel etkiler, karakter ve şekil gibi bazı hususlara değinmiş, son olarak da şiir ve tiyatrolarından oluşan eserlerini ayrıntılı bir şekilde değerlendirerek Hâmid'e ayırdığı bölümü bitirmiştir.

Çeşitli dergi ve gazetelerde çıkan edebiyata dair makaleleri ile Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan *İslâm Ansiklopedisi*'ne yazdığı yazılar ve müşterek çalışmalarda çıkan yazıların Zeynep Kerman tarafından bir araya getirilerek oluşturulduğu *Edebiyat Üzerine Makaleler*, onun diğer bir eseridir (1977).

Derslerde öğrencilerinin tuttuğu notlardan oluşan ve Abdullah Uçman tarafından yayına hazırlanan *Edebiyat Dersleri* adlı kitabında ise sanatında öne çıkan hususlar ele alınmış, Namık Kemal'le birlikte tiyatroya bakışları aktarılmış ve eserlerine değinilmiştir (2016).

Çalışmamızda Tanpınar'ın bu üç eserinden ve onun Abdülhak Hâmid'e dair görüşlerine yer veren daha başka bilimsel metinlerden yararlanılmıştır.

Hayatı:

Hâmid, hayatı eserlerine tesir etmiş bir edebiyatçıdır. Hayatının hem merhaleleri hem de yaşadıkları eserlerine yansımıştır (Tanpınar 2016:107). Dolayısıyla eserlerini daha iyi anlayabilmek için hayatını iyi bilmek gerekir.

Tanpınar'ın belirttiği üzere Abdülhak Hâmid'in hayatını ve yaşadığı çevreyi daha iyi anlayabilmek için ise onun *Hatırât*'ını, babasının *Avrupa Seyahatnâmesi*'ni, küçük amcasının *Letâif-i Rivayat-ı Enderun*'unu ve Abdülhak Molla'nın *Tarih-i Liva*'ını okumak gerekir (1997:500-501).

İzmir'den Mısır'a gitmiş ve en parlak zamanını II. Mahmud döneminde yaşamış bir aileye mensup olan Abdülhak Hâmid, 1852 yılında İstanbul'da, Bebek'te dünyaya gelmiştir. Ailesi saraya yakın olduğu için ilim ve siyasette ileri gelenlere yakın olmuş ve bu durum hayatında önemli etkilere sahip olmuştur (Tanpınar 1997:500, 2016:108).

Beş yaşındayken mahalle mektebine, sonra Hisar Rüştiyesine gitmiş, aynı sene içinde ulema çocuğu olması dolayısıyla kendisine sekiz yüz kuruş maaşla İstanbul Ruusu verilmiştir. Mühim hocalardan özel dersler almış, bunlardan Tahsin Efendi'nin kendisine şiir zevkini aşıladığını söylemiştir (Tanpınar 1997:501).

1863 yılında Paris'e, döndükten sonra da babasının Tahran sefirlğine tayininden dolayı 1865 yılında İran'a gider. Tahran'da sefaret münşisi Mirza Şevket'ten Hafız'ın ve Sadi'nin dilini öğrenir. Burada fazla kalamadan 1867'de babasının ölümü üzerine İstanbul'a döner. Çeşitli memurluklarda bulunur. 1871 yılında akrabası olan Piri-zâde ailesinden Fatma Hanım'la evlenir. Bu seneler Hâmid'in edebiyata başladığı dönemdir (501).

1875'te Paris sefaretini ikinci kâtipliğine tayin edilir. *Nesteren* piyesi, *Belde* ve *Sabra*'nın bazı parçaları Paris seyahatinin mahsulüdür. *Nesteren*'in Paris'te yayınlanması Sultan Abdülhamid'i kuşkulandırır ve 1878'de İstanbul'a geldiğinde vazifesinden alınır. Bu devirden itibaren Abdülhamid idaresi tarafından hep şüphelye karşılanacak, hatta Nâmık Kemal'le irtibatından dolayı sorguya çekilecektir (502-503).

Paris'ten döndükten sonra 1883 yılında Hindistan, Bombay'a tayinine kadar geçen süre hayatının en buhranlı dönemi olarak kabul edilir. Bu dönemde değişik yerlere nakledilse de hiçbir yerde kalamamıştır (503).

Bu dönem Hâmid'in en üretken devrelerinden biridir. Bu dönemde *Eşber*'i *Târık*'ı, *Tezer*'i hazırlamış; *Târık*'ın zeyli olan *İbni Musa*'ya başlamış ve *Sabra*'yı neşretmiştir. Bu dönemin en önemli eserleri ise *Hazîne-i Evrak*'taki küçük manzumeleridir (503).

Eşinin hastalığı dolayısıyla Bombay'dan ayrılır, ancak daha İstanbul'a varmadan 21 Nisan 1885 yılında, Beyrut açıklarında eşi vefat eder. Bu vefat, *Makber*, *Hacle* ve *Ölü* gibi eserlerinin meydana çıkışında büyük bir etkiye sahip olacaktır. Bu üç manzum eserinden sonra *Divaneliklerim*, *Kabbe* veya *Bir Sefilenin Hasbihali* ve *Bunlar Odur*'u neşreder (505).

1886 yılında Londra sefaretini başkâtibi olarak tayin edilir. Hâmid, burada kaldığı sürece *Gayret* mecmuasına yazmaya devam eder.

Londra’da iken 1890 yılında Nelly Hanım’la evlenir. Evlendikten sonra çok geçmeden vazifesinden azledilerek İstanbul’a gelir. *Zeynep* ve *Finten*’i neşretmeye çalışır fakat Maarif Vekâleti izin vermez. Bir daha eser neşretmemek kaydıyla tekrar İngiltere’ye gönderilir (506-507).

Hâmid’in bundan sonra “Ordû-yi Hümayunda bir şair”, “Hediye-i sâl” ve imza yerine adının baş harflerini koyduğu *Finten*’den parçalar neşretmiştir (507).

Güneşsizliğinden yakınsa da Londra’yı sevmektedir. Buranın en çok sevdiği özelliklerinden biri hürriyettir. Nitekim “Hyde Park” adlı manzumesinde bu sevgisini şu mısra ile ifade eder:

“*Aceb hürriyeti ey kuş, bu milletten mi öğrendin? (507)*”

1895 yılında Hollanda, Lahey’de görevlendirilir. İki sene sonra ise tekrar Londra’ya döner. Bir ara Madrid sefirliğine tayin edilmek istense de “Târik” adlı bir piyes yazmış olması ve İspanya’nın da Müslüman komutan Târik b. Ziyad tarafından fethedilmiş olması dolayısıyla buraya tayini siyasi nezaket açısından uygun görülmez (508).

1906’da Brüksel’de elçidir ve Meşrutiyet ilan edilirken de oradadır, *İlhan*’ı burada yazmıştır. Belirttiğine göre önceki karısı Fatma Hanım’a benzediği için evlendiği Nelly Hanım 1911 yılında ölür.

1912 yılına geldiğimizde görevinden azledilir. Sıkıntılı bir İstanbul dönemi başlar. Sonunda Âyan Meclisi’ne² seçilir (508).

Birinci Dünya Savaşı esnasında bir süre bu meclisin başkan vekilliğini yapar. Savaştan sonra yine sıkıntılı günler başlar. Cumhuriyet hükümeti kendisine maaş bağlar. 1928’de Büyük Millet Meclisine üye seçilir. 1937 yılında, Nisan ayının on ikisinde zatürreden ölür (508).

Doğu-Batı dillerini ve kültürlerini yerinde öğrenme imkânına sahip olması bakımından şanslı sayılmaktadır. Şöyle ki Farsça öğreneceği zaman babası İran’a elçi olur. Fransızca’yı Paris’te, İngilizce’yı ise Londra’da iletir (Tanpınar 1977:253).

Yaşadığı Dönem ve Çevre:

Tanpınar’a göre Abdülhak Hâmid’in içine doğduğu çevrenin Tanzimat’ın en canlı bir şekilde kendini hissettirdiği, Şinasi’nin *Tasvîr-i Efkâr*’ı, Ali Suavi’nin *Mubbir*’i çıkardığı bir çevredir. Hemen

² Meşrutiyet dönemi ikinci yasama organı.

önünde Namık Kemal ve Şinasi gibi edebiyat adamlarını bulan Hâmid, bunların eserlerini okuyup benimseyerek büyür (2016:106).

Osmanlı'nın son döneminde on dokuzuncu asrın ikinci yarısında Avrupa tarzı nesir türünün doğuşu ve özellikle edebi türlerin ortaya çıkması açısından önem arz eden 1876 yılı I. Meşrutiyet'in ilan edildiği yıl olmasının yanında, Hâmid'in ilk şiir kitabının neşredildiği tarihler olması bakımından öne çıkar (106-107).

Abdülhak Hâmid Tarhan'ın içinden çıktığı toplum, “medeniyet değişmesi” şeklinde ifade edilen bir kriz içerisindeydi (111-112). Osmanlı toplumu bu krizi Tanzimat'la aşmaya çalışacaktır.

Tanpınar'a göre Tanzimat, “Garbden bir şeyler alma hareketi”dir ve Hâmid de bu hareket çerçevesinde romantizmi almıştır (Önal 2007:14,143-146, Alptekin 2001:83). “Avrupa ile kültürel temasta bulunan ilk adamdır.” Hâmid, hem şarkta hem de garbda bulunmuştur. Garb'ı sever fakat Şark'ı da unutmaz. Onda şark-garp eşittir.

Tanpınar, Hâmid'in *Makeber* adlı eserinin yayınlandığı yıl olan 1885'i alışılmışın dışında edebiyat tarihinin ölçütlerinden biri olarak kabul eder (Önal 153).

Tanzimat sonrası yeni Türk edebiyatı çerçevesinde değerlendirilen Abdülhak Hâmid Recâizâde ile birlikte ara nesli (Önal 161, Alptekin 122), diğer bir ifadeyle Şinasi ve Ziya Paşa'dan sonra ikinci veya üçüncü nesli oluşturur. Bunun bu şekilde değerlendirilmesi nesillerin birleşmesi düşüncesiyle açıklanmaktadır (Tanpınar 107).

Mizacı:

Tanpınar'a göre Hâmid'in mizacında dikkat çeken nokta, tam disiplin yokluğudur. (511) Hâmid, *Hâtıra*'nda şımartılmış olduğundan ve henüz ilk çağlarından itibaren uysal insan aradığından bizzat kendisi bahseder (511). Mektuplarında, yaptığı işin farkında olmasına rağmen kendisinden sık sık şüphe duyduğunu yazar (511). Hayatının ilk on sekiz senesinde çok çalışmış olmasına rağmen kendini çalışmak yönünde disipline edemez (511).

Tanpınar Hâmid'in devrine göre modern insan sayılabileceğini belirtir ve onun geleneklere karşı kayıtsız olduğunu söyler (511). Onun mizacını anlatan en iyi iki eseri *Belde yahut Divaneliklerim* ile *Garam*'ıdır (513).

Çocukluğundan beri baş ağrılarında şikayetçi olmuştur ve bir yığın ruhi tiki vardır (513).

Tanpınar'a göre Hâmid'in eserleri devrine göre değerlendirildiğinde yenidir. Hâmid, eserleriyle bir devam zinciri kurmuştur (513).

Edebi Kişiliği:

Namık Kemal-Hâmid neslinin batı romantiklerini takip ettikleri kanaati yaygındır (Tanpınar 1977:72). Avrupa'yla ilk başta tesadüflerle, sonra ise bilinçli bir şekilde kültürel temasta bulunan ilk edebiyatçı olması bakımından önemli olan Abdülhak Hâmid'in edebi kişiliğinin oluşmasında yaşadığı dönem ve coğrafyaların etkisi büyüktür (108-109).

Otuz beş yaşına kadar şahsiyetini teşekkül ettirmiş olan (108-109) Abdülhak Hâmid'in edebi zevkinin oluşmasında kendisiyle sürekli bir irtibat halinde bulunduğu Namık Kemal eşsiz bir role sahiptir (214, 230-231).

Abdülhak Hâmid'in, kendi ağzından aktarıldığı üzere Batılı edebiyatçılardan özellikle Victor Hugo'yu sevmiş ve ondan "zıtlıkları" almıştır. 1878-1879 yıllarından sonra Hugo'yu iyice tanımıştır. Tanpınar, iyi bir tenkit kitabı olarak gördüğü Rıza Tevfik'in "Abdülhak Hâmid ve Mülâhazat-ı Felsefiye"sinde Hugo'nun özellikle "Dieux" adlı epopesinin Hâmid'e etkisinden bahseder (1997:552). Fransız edebiyatçılardan ise Corneille ve Racine'den özellikle konu bakımından yararlanmışır. Molière ise Ahmed Vefik Paşa aracılığıyla yazarı etkilemiş ve bu etki *İçli Kız*'da ortaya çıkmıştır. *Nesteren* adlı eserinde Corneille'in, *Belde ve Sabra*'da ise romantiklerin etkisi görülür.

İngiliz edebiyatçı Shakespeare'in tesiri ise Hâmid'in Londra'ya gitmesinden sonra kendini gösterir (578). Romantik piyes anlayışını yansıttığı *Finten* ve *İbn-i Mûsa* gibi eserleri Shakespeare'in etkilerini taşır. Diğer bir Avrupalı yazar olan İtalyan yazar Dante Alighieri'nin (1265-1321) tesiri ise Meşrutiyet'ten sonra görülür (Tanpınar 2016:108).

Sanat Anlayışı

Tanpınar, sanat eserlerinin doğuşuna dair sanat tarihçileriyle psikologlar arasında bir rekabet olduğunu belirterek edebiyat tarihçilerinin psikologların sanat eserlerinin doğuşunu kendi metot ve nazariyeleriyle açıkladıkları görüşlerine katılmadığını ifade etmektedir. Ona göre Freud, Jung vb. psikologların bu alanda yaptıkları, sanat tarihi değil, bir nevi araştırmadır (106). Bununla birlikte Hâmid'i, içinden çıktığı toplumun bir ürünü olarak gören (106) Tanpınar, metinlerinde hiç beklenmedik bir anda bile diğer birçok yazarda olduğu gibi Hâmid'in de psikolojik hallerine dair ipucu veren cümleler ortaya koyar (Önal 164, Tanpınar 109).

Hâmid'in içinde bulunduğu psikolojik durumla eserleri arasında güçlü bir bağ olduğunu ifade eden Tanpınar, onun psikolojisini anlamak için şu cümlesinin dikkate alınması gerektiğini belirtir: “Ben dalkavuktan, beni eğlendiren adamdan, nasihatten hoşlanırdım.” Bu çerçevede kendine hayranlık ve boğulma duyguları arasında narsisistik bir kişiliğe sahip olduğunu ifade ettiği Hâmid'in bu özelliği küçükken babasının taklidini yapmak veya romantizm unsurlarını barındıran *Validem*'de etraftaki kişilerle alay etmek şeklinde açığa çıkmış, türlü sıkıntılar çekmiş “anne” figürü birçok eserine yansımıştır. Hâmid'in narsisizmi kendini bir kriz hazırlama boyutuna kadar varmıştır. Bu durum *Hacle* adlı eserinde daha açık bir şekilde görülür (109-110).

Hâmid'in sanatında dikkat çeken bir başka psikolojik figür ise küçükken gördüğü boş bir çukurun, düşüncesinde ölüm duygusuyla birlikte bir mezar olarak yer etmiş olmasıdır (Gül 2016:371-384). Küçüklüğünde bu mezar düşüncesi geceleri aklından çıkmaz ve o boş mezarın doldurulması gerektiği düşüncesini hep taşır. Akrabalarından ölenler başka mezarlara gömülünce o mezarı düşüncesinde ölecek olan sevgiliyle doldurur. Sonrasında da çalışmalarında “tezatlar sanatı”nı takip ettiği ifade edilen Hâmid, (Tanpınar 2016:128) *Garam*'da iki kız kardeşten sevdiği birini, Fatma Hanım'ı o boş mezara koyar (Tanpınar 1977:250). O dönem toplum tarafından rağbet gören bu tür anlatımlar, Tanzimat edebiyatının duyguları ifade etme çabasıyla örtüşmektedir (Tanpınar 2016:111).

Abdülhak Hâmid, aile hayatında olduğu gibi sanat hayatında da kendisinden önce gelmiş ona yol gösteren büyük edebiyatçıların ışığıyla yolunu aydınlatması bakımından büyük bir talihe sahiptir. Bu kendisi için şans olmuş olsa bile “şüphenin ateşinde pişmemiş” olmasından dolayı eserlerinde birtakım eksiklikler mevcuttur. Bu eksiklik, kendini başkalarını okumama şeklinde gösterdiği gibi bir kere yazdığını bir daha okumama seviyesine kadar varmıştır (Tanpınar 1977:253). Tanpınar, diğer yandan Hâmid'in tüm eserlerinde dil ve üslûp bakımından yaptığı keyfi seçimleri eleştirmiştir (Demircan 2003:4, Tanpınar 1997:507). Hâmid'in eleştirdiği başka bir özelliği ise oynanmak için yazılması gerekirken dramalarını kaleme alırken bu unsuru dikkate almamasıdır (Demircan 6). Ancak bu gibi eksiklikler sadece kendisiyle ilgili değildir, yaşadığı dönemin özellikleri de bunlarda etkili olmuştur (Tanpınar 1997:256).

Hâmid'in nesli eskiyle yeni arasında, yeni üslubun tam oturmadığı bir dönemde yaşadığından dolayı bu dönemde toplumun dilini ve üslubunu etkili bir şekilde yansıtacak eserler ortaya koymak zor olmuştur. Onun dilinde “mutlak” yoktur. Dildeki bu düzensizlik onu bir nevi kararsızlık içinde bırakır. Bunun diğer bir sebebi, şark ve garbın ortasında kalmasıdır (515). Şiirlerinde üç dilden alınan karışık ve keyfi bir dil vardır. Aruzun hemen her veznini, heceyi, serbest nazmı, vezinsiz kafiyeli

şiri bir arada dener (514). Dilindeki kararsızlığın diğer bir nedeni de ömrünün büyük bir kısmını dışarı memleketlerde geçirmesi ile (515) üzerinde bulunan gurbetin tesiridir (516). Tüm bunlara rağmen Hâmid'in eserleri 1885 yıllarına doğru oldukça kalabalık bir okuyucu kitlesi tarafından benimsenir ve piyesleri başka dillere çevrilerek geniş bir yankı uyandırır (517).

Tanpınar, Hâmid'in sanat hayatını üç ana devreye ayırır:

1. Çamlıca devri: Paris'e gitmeden önceki devrini oluşturan Çamlıca devri, Hâmid'in oluşumunu gerçekleştirmeye çalıştığı devir olarak kabul edilir.
2. Hindistan devri: Bu dönemde Abdülhak Hâmid, *Bunlar Odur* adlı eserinde açıkladığı üzere kendini tabiata adar. Bu dönem Hindistan dönüşü ve *Makber*'in ortaya çıkışıyla sona erer. Artık olgunluk devri başlamıştır.

Abdülhak Hâmid Tarhan *Belde, Nazîfe, Sabra, İbn-i Mûsa (1997:507)*³ gibi lirik eserlerinin çoğunu 1886 yılının sonlarında Londra'ya gitmeden önce kaleme almış ya da yazmaya başlamıştır (Tanpınar 2016:111).

3. Londra'ya gidiş: Bu devirde Hâmid'in sanatı ve kaderi değişir. Nelly isminde bir İngiliz'le evlendiği Londra'da *Finten, Zeyneb, İbn-i Mûsa* ve *Garam*'ı yazar (108).

Hâmid'in eserlerinde çoğunlukla şu üç mesele konu edilir:

1. Medeniyet değişmesi;
2. İnkıraz (çöküş);
3. Güncel olaylar

Yazarın sanatını belirleyen diğer üç unsur ise şunlardır:

1. Âlim, felsefe diline hâkim, tarihi seven bir aileden olması;
2. Ciddi tahsili olmaması, kendini kabul etmesi;
3. Sanatını hayatının meselelerinden alması (112-113).

³ *İbn-i Mûsa*, Abdullah Uçman tarafından hazırlanan *Edebiyat Dersleri*'nin 108. Sayfasında Shakespeare'in etkisiyle, dolayısıyla Londra döneminde yazıldığı belirtilirken aynı çalışmanın 111. sayfasında Londra öncesi dönemde yazılmış eserler arasında gösterilir. Bu farklılık, şairin İbni Musa'ya Edirne'de iken başlamış fakat eserini Londra'da iken bitirmiş olmasından dolayıdır. Ayrıca bk. Tanpınar, *19. Yüzyıl Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 505.

Geleneğin Tesiri:

Hâmid’le Türk şiiri geleneğin “temiz taraflarına” dönmeye başlar. Bu dönüş Yahya Kemâl’de zirveye taşınır (Tanpınar 1977:73).

Makeber’in ortaya çıkmasında Fuzûlî’nin tesirlerini açık eden Hâmid’in (160), şiir konusunda üzerinde durduğu mesele vezin ve dildir. Bütün hedefi eski şiir şeklini kırmak olan şair, yeni dil arayışındaki gibi Şinasi’den sonra bunu gerçekleştiren ikinci kişi olarak kabul edilir (Tanpınar 2016:113-116).

Türk edebiyatındaki önemini vurgulamasının yanında Hâmid’i tenkit etmekten çekinmeyen Tanpınar, onun eserlerinde Tanzimat sürecinde geçmişle hesaplaşma duygusundan dolayı sağlam bir dil ve teknik bulunmadığı düşüncesindedir. Ona göre bu durum şairin etrafındaki değerlerin sürekli değişmesinden kaynaklanır. Buna rağmen *Makeber*’inde bağlandığı bir şekil vardır (112). Bu karar, değişen değerler arasında değişmeyen bir sabite olması bakımından olumlu olarak algılansa da klasik şiirdeki “nağme”yi anlayamayan Hâmid’in (Tanpınar 1997:322) şiirindeki dehası şekil ve kafiyeyi aşamamaktadır. Tanpınar buna örnek olarak şairin en güzel eseri olan *Makeber*’i verir ve şu dizeleri ekler:

“Akrep mi yedim yılan mı yuttum

Yazdıkaçça mürekkebi kuruttum.

Lâkin yerimiz olan kovuklar

Komşuyusa kümesteki tavuklar,

Yaz gelse yanarsınız sıcaktan

Kış geldi mi dondurur soğuklar (255)...”

Hâmid’i sevenlerin onu şiirinden dolayı değil de fikirlerinden dolayı sevdiklerini ifade eden Tanpınar, şiirin bir düşünce olmadığını, kaldı ki böyle olsa bile düşüncenin Hâmid’de arı ve duru bir şekilde bulunmadığını belirtir (256).

Edebiyat Üzerine Makaleler’de şiirinden sonra tiyatro eserlerini değerlendiren Tanpınar, bunları şairin en zayıf eserleri olarak nitelendirir. Örneğin en derli toplu trajedi eseri gibi görünen *Eşber*’de, okuyucuyu şairin dünyasına götürecek yedi mısra bile bulunamayacağı ifade edilir. Hâmid’in yakınlık

duyduğu Fransız Corneille'in şiirleriyle karşılaştığımızda Hâmid'in şiirleri daha sönük kalır. Bu durum onun Corneille'i daha çok konu yönünden beğenmesi dolayısıyladır. Sadece Corneille'i değil, bütün şairlerle olan ilişkisi de bu yöndendir. Durum bu olunca bu bakış açısı da sanatına yansımıştır (256). Hâmid'i sevenlerin, şiirini değil de daha çok fikirlerini sevmeleri de bundan dolayı olabilir.

Manzum tiyatroya inanmayan Abdülhak Hâmid'in trajedide en büyük amacı, devrinin klasik görüşü ile tiyatro anlayışını birleştirmektir fakat bunu gerçekleştirememiştir (Tanpınar 2016:114).

Abdülhak Hâmid'in eserlerinin, kendisi hakkında Namık Kemal'in söylediği sözlerin ötesinde henüz hakkıyla tenkit edilmediği görüşünde olan Tanpınar, şairin etrafından gelen etkilere açık bir yapıya sahip olduğunu, bu özellik bir şair için eksiklik olarak kabul edilmese bile gelen bu etkiyi dışarıya “yepyeni bir kudret ve hayatiyetle” yansıtıp yansıtmadığının şüpheli olduğunu, hatta “nasıl yazmasını değil, nasıl yazılmamasını öğreten” biri olduğunu belirtir (1977:258). Fakat beğenilsin veya beğenilmesin Hâmid, Türk edebiyatında *Makeber*'le Avrupalı şiir tarzının ilk büyük tanınmış şairi olma unvanını elde etmiştir (258).

Sonrakilere etkisi bakımından ise şu iki örnek verilebilir: Recâi-zade Mahmud Ekrem (1847-1914) ve Tefik Fikret (1867-1915). Şiirleri gerek içerik gerekse nazım şekilleri bakımından Recâi-zade Mahmud Ekrem'e (1847-1914) yol gösterici niteliğe sahip olan Hâmid, kendisi de Recâi-zade'den etkilenmiştir (249-252). Fikret ise şiirlerinde apaçık bir şekilde Hâmid'i taklit etmiştir (261).

Sonuç

Edebiyat tarihi, tarih içerisinde var olmaya başladığı dönemden olmak kaydıyla bir milleti sistematik ve kronolojik olarak inceleyen bir disiplindir. Edebiyat tarihlerinde anlatım şahıs merkezli olabileceği gibi asırlara yahut akımlara ayrılmış bir halde de olabilir. Edebiyat tarihçisi, tarihi yazılan mevcut dönemin edebi eserlere yansıyan birikimini saptayıp sonraki nesillere aktarandır.

“XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi” ile edebiyat tarihçisi Tanpınar, yüzünü Batı'ya ve modernleşmeye çevirme yönü ile Türk tarihinde dönüm noktası niteliği taşıyan bir asrı objektif ve sübjektif yorumları ile okuyucuya sunmuştur. Türk Milletinin içinde bulunduğu buhranlı asrı incelerken eski ve yeni zemininden yola çıkan Tanpınar, edebiyat tarihini yazmadan önce önemli bir hazırlık devresinden geçmiştir. Yaklaşık on yıl süren bu ön hazırlıktan sonra basılan eser metot açısından takdir edilmiş ve terminoloji oluşturma-model kurma yönüyle de dikkatleri üzerine çekmiştir.

Tanzimat'tan Servet-i Fünûn'a kadar olan dönemin tarihini ele alan Tanpınar, Batılılaşma hareketlerini özetleme, şairleri kendi dil ve biçim özelliklerine göre sınıflandırma ve medeniyet-edebiyat ilişkisini zihniyet değişimi bağlamında ve eski-yeni kapsamında ortaya koyma açısından kendi metodunu ve tarihçiliğini uygulayarak göstermiş bulunmaktadır.

Abdülhak Hâmid, Türk şiirinde modernleşmenin öncülerinden sayılmış ve bu yönüyle *19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*'nde Tanpınar'ın üzerinde önemle durduğu isimlerden biri olmuştur. Tanpınar, Hâmid'e dönemin pek çok şairine nispetle edebiyat tarihinde daha çok yer vermiş ve onun hayatını, şiir ve tiyatrolarını, eserlerine tesir eden etkileri kendi sübjektif değerlendirmelerini de kullanarak yazımını bitirmiştir.

Hâmid'in edebi kimliğini oluşturmasında Namık Kemal'in yeri büyüktür. Fransız edebiyatından (Corneille ve Racine)'den konu bakımından etkilenmiştir. Eserlerinde romantiklerin etkisi görülür. Piyeslerinde ise Shakespeare'in etkisi olduğu bilinir. Narsisistik kişilik özelliği barındırmakta ve içinde bulunduğu psikolojik durumlar ile eserleri arasında güçlü bir bağ olduğu görülür. Beğenilsin yahut beğenilmesin Hâmid, Türk edebiyatında Avrupalı şiir tarzının ilk büyük tanınmış şairi olma unvanını elde etmiştir.

KAYNAKÇA

- Demircan, Aynur, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Aydınlık Bir Yüz: Abdülhak Hâmit Tarhan*, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Talât Sait Halman, Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Edebiyatı Bölümü, Ankara, 2003.
- Doğramacıoğlu, Hüseyin, “Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Edebiyat Tarihi Araştırmacılığı Üzerine”, *Turkish Studies, international Periodical Fort he Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, cilt: 5, sayı: 4, Sonbahar 2010, ss. 1014-1031.
- Gül, Mehmet, “Abdülhak Hâmid Tarhan’ın Şiirlerinde Ölüm”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 6, sayı: 12, Güz: 2016, ss. 371-384.
- Önal, Mehmet, “Ahmet Hamdi Tanpınar’ın “XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi” Hakkında Bir İnceleme”, *Türkbilig*, 2007/14, ss. 143-167.
- Tanpınar, Ahmed Hamdi, *Edebiyat Dersleri*, hazırlayan: Abdullah Uçman, dördüncü baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul Kasım-2016.
- _____, *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1997.
- _____, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Hazırlayan: Zeynep Kerman, ikinci baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 1977.